SOVJETUNIONENS EKONOMISKA SITUATION

LEIF BJÖRK

INLEDANDE ANMÄRKNING

Varje studium av den ekonomiska utvecklingen i Sovjetunionen försvåras av bristen på säkra informationer. De officiella statistiska uppgifter som publiceras av sovjetmyndigheterna är mycket knapphändiga, och det möter ofta utomordentliga svårigheter att tolka deras innebörd, särskilt i de fall då statistiken endast framläggs i form av indextal. Åtskilliga institutioner och enskilda forskare i länder utanför sovjetsfären har gjort försök att uppskatta olika ekonomiska storheter genom att sammanställa statistiska data och andra uppgifter i officiella publikationer. Det ligger i sakens natur att sådana uppskattningar måste grundas på vissa antaganden som ej kan verifieras och sålunda får karaktären av mer eller mindre plausibla gissningar. I denna artikel återges vissa beräkningar av detta slag jämsides med uppgifter ur Sovjetunionens officiella statistik. Det må framhållas att författaren icke har några speciella förutsättningar att bedöma de olika sifferuppgifternas trovärdighet.

DET EKONOMISKA SYSTEMET

I det följande har sammanställts en del material som avser att belysa utvecklingen efter det andra världskriget inom olika områden av Sovjetunionens ekonomiska liv. Som bakgrund till framställningen ges här en översikt av vissa grunddrag i utvecklingen av Sovjetunionens ekonomiska system.

Under tiden närmast efter revolutionen 1917 inriktades sovjetstatens ekonomiska politik på förstatligande av en del viktigare företag och näringsgrenar och offentlig kontroll över den privata företagsamheten. Under »krigskommunismens« period, som tog sin början 1918, utvecklades en starkt centraliserad krigshushållning. Nästan hela industrin förstatligades, jordbruksprodukter togs i beslag, och varuhandeln ersattes till stor del med fördelning in natura. I och med den »nya ekonomiska politiken« (NEP), som inleddes 1921, genomfördes en begränsning och decentralisering av statens ekonomiska verksamhet, och krigskommu-

nismens naturahushållning ersattes med en marknadshushållning, där statliga organ uppträdde som köpare och säljare vid sidan av kooperativa och privata företag.

Den »nya ekonomiska politiken« innebar att enskilda företagare inom småindustri, handel, jordbruk m. m. under vissa betingelser kunde anställa avlönad arbetskraft. I samband med industrialiseringen och jordbrukskollektiviseringen på 1920- och 1930-talen eliminerades den privata företagsamhet som sysselsatte avlönad arbetskraft, och det ekonomiska livet kom att helt domineras av offentliga företag, kollektivjordbruk och kooperativa organisationer. En likartad utveckling har ägt rum i de nya områden som sedan 1939 införlivats med Sovjetunionen.

I Sovjetunionens grundlag betecknas samtliga centrala, regionala och lokala förvaltningsorgan som organ för statsmakten. I anslutning härtill betecknas i det följande som »statlig« den ekonomiska verksamhet som står under direkt ledning av offentliga organ.

Under efterkrigstiden har den statliga verksamheten spelat en dominerande roll inom industri, byggnads- och anläggningsverksamhet, samfärdsel och inrikeshandel. Utrikeshandeln samt bank- och försäkringsväsendet är helt förstatligade. De olika statliga företagsenheterna har inom ramen av de plandirektiv, som fastställes av överordnade statsorgan, en viss ekonomisk självständighet och frihet att sluta avtal, anställa arbetskraft m. m. En särställning inom den statliga sektorn intar »korrektionsarbetsläger« och andra institutioner som sysselsätter straffångar m. fl.

Inom småindustri, hantverk och vissa serviceyrken förekommer dels producentkooperativa sammanslutningar (»arteller«), dels enskild verksamhet. För att bedriva enskilt hantverk fordras särskilt tillstånd, och ett flertal yrken får ej utövas av enskilda hantverkare, bl. a. åtskilliga yrken som innebär bearbetning av inköpta råvaror.

Inom jordbruket är kollektivbruken (kolchozerna) den viktigaste företagsformen. Vid sidan härav finns dels statliga jordbruk (sovchozer) och statliga maskin- och traktorstationer (MTS), dels enskilda bönder som ej är anslutna till kolchozer. Kolchozernas medlemmar kan i viss utsträckning bedriva produktion för husbehov och för försäljning.

Försäljningen av konsumtionsvaror sker till större delen genom statliga och kooperativa handelsföretag. Dessutom har producenter – såsom kolchozer, enskilda bönder, enskilda hantverkare – rätt att sälja sina produkter direkt till konsumenterna. Däremot är det förbjudet för enskilda personer att bedriva yrkesmässig mellanhandsverksamhet.

Bostadshus kan uppföras och förvaltas av offentliga företag och institutioner, av kooperativa och »sociala« organisationer – t. ex. konsumentkooperativa, bostadskooperativa och fackliga organisationer – samt av

privatpersoner. Lägenheter i privata hus kan uthyras. Förutom de nyss berörda formerna av privat företagsamhet förekommer i Sovjetunionen åtskilliga »fria yrken«, bl. a. privatpraktik som läkare, tandläkare o. s. v.

Rätten att anställa avlönad arbetskraft är enligt Sovjetunionens lagstiftning i huvudsak förbehållen »juridiska personer«, dvs. bl. a. statliga och kooperativa företag och institutioner samt »sociala organisationer« (fackliga, politiska, kulturella osv.). Privatpersoner har rätt att anställa avlönad arbetskraft för sin personliga betjäning (t. ex. hembiträden, sekreterare, chaufförer), men icke för ekonomisk verksamhet som bedrives i vinstsyfte.

Inom kolchozer och hantverkskooperativa organisationer (arteller) utföres arbetet till större delen av medlemmarna; vederlaget för medlemmarnas arbete varierar efter resultatet av kolchozens, resp. artellens, ekonomiska verksamhet. Dessa organisationer kan dock i vissa fall och i begränsad omfattning anställa avlönad arbetskraft, bland annat för arbeten som kräver specialutbildning.

Man kan utgå från att den alldeles övervägande delen av de löntagare (arbetare och tjänstemän) som redovisas i Sovjetunionens officiella statistik är anställda hos statliga företag och institutioner.

Av statliga organ utfärdas i anslutning till de allmänna planerna för folkhushållets utveckling detaljerade plandirektiv beträffande såväl de materiella som de finansiella aspekterna av de statliga företagens ekonomiska verksamhet.

Planerna för de statliga företagen är till stor del – särskilt i fråga om produktionsresultatet – att betrakta som minimiprogram. Ett företag kan sålunda tilldelas extra råvaror, avlöningsmedel osv. för ett överskridande av sitt produktionsprogram. Såväl företagsledningen som personalen i övrigt stimuleras på olika sätt att söka uppfylla eller överskrida plansiffrorna för produktionsresultatet och att genom effektivt utnyttjande av de produktiva tillgångarna hålla kostnaderna vid eller under den i planen angivna nivån.

Även den ekonomiska verksamhet som bedrives av kolchozer, kooperativa organisationer och privatpersoner är föremål för en vittgående kontroll och reglering från de offentliga organens sida. Det må här bl. a. erinras om att såväl kolchozerna som de självständiga bönderna åläggs att leverera bestämda kvantiteter av jordbruksvaror till statliga uppköpsorgan och att en stor del av arbetet på kolchozerna organiseras under medverkan av de statliga maskin- och traktorstationerna.

BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN

Folkmängden i Ryssland (inom Sovjetunionens gränser i början av 1939) var den 1. januari 1914 139,3 miljoner. Vid folkräkningen i december 1926 registrerades 147,0 miljoner och vid folkräkningen i januari 1939 170,5 miljoner invånare.

Enligt 1939 års folkräkning fördelade sig befolkningen i Sovjetunionen – frånsett några områden i de norra landsdelarna – på följande sociala grupper (inberäknat familjemedlemmar):

Arbetare	54.566.300
Tjänstemän	29.738.500
Kollektivjordbrukare	75.616.400
Kooperativt organiserade hantverkare	3.888.400
Icke kooperativt organiserade hantverkare	1.396.200
Enskilda bönder	3.018.000
Icke arbetande	60.000
Social ställning ej angiven	1.235.300
Summa..	169.519.100

Folkmängden i de nya områden, som under 1939 och 1940 införlivades med Sovjetunionen, var ca 23 miljoner. Efter det andra världskriget tillkom ytterligare några områden (bl. a. Karpato-Ukraina, en del av Östpreussen och södra Sachalin). I Förenta nationernas »Demographic Yearbook 1949–50« meddelas, att Sovjetunionens folkmängd år 1946 enligt officiella beräkningar uppgick till ca 193 miljoner.

I Förenta Nationernas »Economic Survey of Europe in 1954« (Geneve 1955) uppskattas folkmängden i slutet av 1953 till 213 miljoner och i slutet av 1954 till 216 miljoner. Dessa beräkningar grundar sig på uppgifter om valkretsindelningen vid valen till Högsta sovjet 1954 och på officiella uttalanden – bl. a. i ett tal av L. P. Berija hösten 1951 –, enligt vilka folkökningen per år skulle överstiga 3 miljoner.

Under industrialiseringsprocessen på 1920- och 1930-talet växte stadsbefolkningen i snabb takt. Från 1926 till 1939 ökades enligt folkräkningarna folkmängden i städer och stadsliknande samhällen från 26,3 till 55,9 miljoner, dvs. från 17,9 till 32,8 procent av den totala folkmängden. Det har beräknats att denna ökning till 62,5 procent betingades av inflyttning från landsbygden och i övrigt av den naturliga befolkningstillväxten i stadssamhällena och genom uppkomsten av nya stadssamhällen på landsbygden.

Urbaniseringen har fortsatt efter det andra världskriget. I augusti 1953 uppgav G. M. Malenkov att stadsbefolkningen i Sovjetunionen utgjorde ca 80 miljoner mot 61 miljoner 1940.

Den forcerade industrialisering som inleddes med den första femårsplanen (1928–1932) förde med sig en snabb ökning i antalet löntagare. Antalet arbetare och tjänstemän ökades enligt den officiella statistiken från 11,6 miljoner 1928 till 22,9 miljoner 1932 och 31,5 miljoner 1940. För tiden efter det andra världskriget kan anföras följande siffror (milj.):

1945	1948	1950	1954
27.2	33.4	39.2	47.0

Närmare uppgifter om löntagarnas fördelning på olika näringsgrenar har veterligen inte publicerats.

PRODUKTIONSSTATISTIK

Omkring 1926 hade såväl industrin som jordbruket i Sovjetunionen nått upp till ungefär samma produktionsvolym som före det första världskriget. Fram till 1940 ökades industrins produktionsvolym kraftigt från år till år, och även jordbruket visade en stigande kurva efter massnedslaktningen av boskap och missväxterna i begynnelsestadiet av kollektiviseringskampanjen (1930–1932). Framåtskridandet avbröts genom den tyska invasionen 1941, och under kriget och ockupationen inträdde stora kapitalförluster. Efter 1945 skedde en snabb återhämtning, särskilt påtagligt inom den industriella sektorn.

Harry Schwartz återger i »Russia's Soviet Economy« (New York 1954, s. 127) följande siffror, som är hämtade ur officiella sovjetryska publikationer eller beräknade på grundval av officiella uttalanden.

	National-inkomst	Bruttoproduktion		National-inkomst	Bruttoproduktion	
		Industri	Jordbruk		Industri	Jordbruk
	Miljarder rubel			Indextal (1913 = 100)		
1913	21.0	16,2	12,6	100	100	100
1921	8,0	.	.	38,1	.	.
1926	21,7	16,0	.	103,3	98,8	.
1929	28,9	25,7	14,7	137,6	158,6	116,7
1932	45,5	43,3	13,1	216,6	267,3	104,0
1937	96,3	95,5	20,1	458,5	589,5	159,6
1940	128,3	138,5	23,2	611,0	854,9	184,1
1942	.	103,0	.	.	635,8	.
1945	.	127,5	.	.	787,0	.
1946	.	105,5	.	.	648,1	.
1950	211,1	239,6	26,4	1,005,1	1,479,0	210,0
1952	260,6	310,6	25,5	1,241,0	1,917,3	203,2
1953	281,4	347,2	.	1,340,0	2,143,0	.
1955 (plan)	337,8	407,3	.	1,608,6	2,514,2	.

Fram till 1950 är siffrorna beräknade på grundval av »1926/1927 års priser«. Plansiffrorna för 1955 har beräknats efter procenttalen i de direktiv för femårsplanen 1951–1955, som antogs vid kommunistpartiets 19:e kongress i oktober 1952.

Dessa siffror illustrerar grundtendensen i sovjetstatens ekonomiska politik, nämligen den snabba utvecklingen av industrin och den väsentligt långsammare utvecklingen av jordbruket. Då man icke har tillgång till mera detaljerade kvantitetssiffror för olika produktionsslag, är det emellertid svårt att bedöma vilka realiteter som ligger bakom indextalen. »Bruttoproduktionen« beräknas som det sammanlagda värdet av produkter på olika förädlingsstadier, och den dubbelräkning som detta innebär gör det i och för sig vanskligt att tolka innebörden av en jämförelse mellan olika år. Metoden att räkna värdesummorna efter 1926/27 års priser, vilken tillämpades i statistiken fram till år 1950 men senare ersatts med beräkningar på basis av priserna per 1. januari 1952, medförde bland annat att industriprodukter som 1926/27 framställdes i små kvantiteter och till höga kostnader kom att väga särskilt tungt i indexberäkningarna. I de fall då en fabriksmässig produktion av konsumtionsvaror har ersatt en tidigare hantverksmässig produktion och produktion för husbehov kan den industriella produktionsstatistiken icke ge en exakt bild av den totala varuförsörjningens förändringar.

Åtskilliga forskare utanför Sovjetunionen har sökt konstruera indextal för nationalinkomsten och den industriella produktionen med andra metoder än den officiella – exempelvis genom att räkna i USA-priser – och har därvid kommit till lägre stegringstal än de officiella serierna (jfr. Schwartz, a. a., s. 134).

Vad beträffar jordbruksstatistiken, försvåras jämförelser såväl i tiden som med andra länder av att man på 1930-talet införde metoden att uppskatta skörderesultaten med utgångspunkt från stickprovsundersökningar av den »biologiska« skörden. Denna metod har under de senaste åren kritiserats i sovjetryska publikationer, och enligt uppgifter som offentliggjordes 1954 skulle man i framtiden övergå till att redovisa den faktiskt bärgade skörden.

INDUSTRIN

Industrialiseringsprocessen på 1920- och 1930-talen kännetecknades som bekant av en högt uppdriven investeringsverksamhet och en snabb utveckling av den tunga industrin. Enligt »Stora Sovjetencyklopedin« (Moskva 1948) hade industrins bruttoproduktion ökats 8,5 gånger (från 16,2 till 138,5 miljarder rubel, jfr. tabellen s. 125). Produktionen av pro-

duktionsmedel hade ökats 15,5 gånger (från 5,4 till 84,8 miljarder rubel) och produktionen av konsumtionsvaror 5,0 gånger (från 10,8 till 53,7 miljarder rubel).

Även femårsplanen för perioden 1946–1950 räknade med att produktionen av produktionsmedel skulle ökas väsentligt snabbare än produktionen av konsumtionsvaror. Sammanlagt skulle industrins produktionsvolym år 1950 ligga 48 procent högre än 1940. Enligt statistiska centralstyrelsens redogörelse för planens uppfyllande uppnådde man i själva verket en stegring med 73 procent. Antalet arbetare och tjänstemän inom samtliga verksamhetsgrenar uppgick i slutet av 1950 till 39,2 miljoner mot 33,5 miljoner enligt femårsplanen. De ursprungliga plansiffrorna överträffades 1950 bland annat i fråga om produktionen av stål, valsjärn, kol, petroleum och elektrisk energi; däremot uppnåddes icke femårsplanens målsättningar i fråga om bl. a. bomullstyg och skodon.

Vid kommunistpartiets 19:e kongress i november 1952 anförde G. M. Malenkov följande uppgifter om den industriella produktionens utveckling (i procent av 1940):

	1940	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Hela industrin	100	104	92	77	93	118	141	173	202
Produktionsmedel	100	136	112	82	101	130	163	205	239
Konsumtionsvaror	100	54	59	67	82	99	107	123	143

Enligt de direktiv för femårsplanen för 1951–1955, som fastställdes av den 19:e partikongressen, skulle den totala industriproduktionen ökas med ca 70 procent från 1950 till 1955 eller med ca 12 procent i årligt genomsnitt. Produktionen av produktionsmedel skulle ökas med 13 procent om året och produktionen av konsumtionsvaror med 11 procent.

Enligt preliminära uppgifter, som anfördes av L. M. Kaganovitj i ett tal vid revolutionsjubileet den 7. november 1955, har den senaste femårsplanens målsättningar för industrin överskridits, i det industriproduktionen 1955 beräknas vara 84 procent större än 1950 och 218 procent större än 1940. Från 1950 har produktionen av produktionsmedel ökats med 89 procent och produktionen av konsumtionsvaror med 76 procent.

Beträffande åtskilliga viktigare industriprodukter föreligger det plansiffror och statistiska uppgifter, som gör det möjligt att i vissa avseenden konkretisera bilden av den hittillsvarande utvecklingen. I Förenta Nationernas »Economic Survey of Europe since the War« (Genève 1953) återges bl. a. följande siffror som hämtats ur eller beräknats med ledning av officiella sovjetryska uppgifter.

	1940 faktisk prod.	1950 plan	1950 faktisk prod.	1955 plan
Kol ..... (milj. ton)	166	250	260	372
Petroleum ..... (– –)	31,0	35,4	37,8	69,9
Elektrisk energi (miljarder kwh)	48,3	82	90.3	162.5
Tackjärn ..... (milj. ton)	15	19.5	19.4	34.1
Stål ..... (– –)	18.3	25.4	27.3	44.2
Mineraliska gödselmedel . (1000 ton)	2608	5100	5100	9590
Cement ..... (milj. ton)	5.8	10.5	10.3	22.7
Avverkat timmer (milj. kbm)	119	190	162	253
Papper ..... (1000 ton)	812	1340	1194	1740

Premiärministern N. A. Bulganin anförde i sin rapport vid kommunistpartiets centralkommittés plenarmöte i juli 1955: »1955 kommer man att producera över 33 miljoner ton tackjärn, nära 45 miljoner ton stål och över 390 miljoner ton kol. Under året kommer produktionen av tackjärn att ökas med nära 3 miljoner ton och produktionen av stål med ca 3½ miljon ton. Detta produktionsresultat och utvecklingstakten inom den metallurgiska industrin och kolindustrin visar att vi kan uppnå en årlig produktion av 60 miljoner ton stål och 500 miljoner ton kol mot slutet av den tredje femårsplansperioden efter kriget (dvs. 1960). Vid denna tid skall vi också ha löst problemet att öka tackjärnsproduktionen till 50 miljoner ton per år«.

Bulganin anförde vidare att Sovjetunionen för närvarande står på andra platsen i världen i fråga om produktionen av tackjärn, stål, kol och elektrisk kraft. Han förutsade att produktionen av elektrisk kraft år 1955 skulle uppgå till 166 miljarder kwh. Han erinrade om de avslutade och pågående stora kraftverksbyggena och nämnde att världens första industriella atomkraftverk med en kapacitet av 5000 kilowatt tagits i bruk i Sovjetunionen 1954 samt att man för närvarande bygger atomkraftverk med kapaciteter på 50.000 och 100.000 kilowatt. Vidare anförde han att maskinindustrins och metallförädlingsindustrins totala produktion år 1955 skulle ligga mer än dubbelt så högt som 1950 och 4,6 gånger högre än 1940.

I fråga om den industriella produktionen av konsumtionsvaror företogs på hösten 1953 en uppjustering av femårsplanens ursprungliga målsättningar. Efter Förenta Nationernas »Economic Survey of Europe in 1953« (Genève 1954) återges här statistiska data och plansiffror (delvis uppskattade) beträffande en del viktigare varuslag:

	1940	1950	1955 ursprunglig plan	1955 reviderad plan
Bomullsvävnader..... (milj. m)	3836	3815	6142	6267
Yllevävnader..... (– –	120	167	257	271
Linnevävnader.....(– –)	290	230	.	406
Strumpor..... (milj. par)	400	500	.	777
Läderskor..... (– –)	205	205	318	318
Gummiskor..... (– –)	68	105	.	109.4
Symaskiner.....(1000)	170	490	1176	2615
Cyklar..... (1000)	270	655	2292	3445
Klockor..... (milj.)	2,6	7.3	16.0	22.0
Livsmedelsindustrin (index för brutto-prod.).....	.	100	171	185
Margarin.....(1000 ton)	118	194	350	450
Smör.....(1000 ton)	206	319	550	560
Vegetabilisk olja.....(1000 ton)	709	780	1372	1500
Fisk (fångst).....(1000 ton)	1400	1741	.	3190
Kött.....(1000 ton)	1150	1267	2433	2550
Mjöl.....(milj. ton)	17	19	.	32
Strösocker.....(1000 ton)	2150	2528	4500	4800
Bitsocker.....(1000 ton)	630	700	.	1550

Det bör framhållas att en del av dessa siffror – dock icke de reviderade plansiffrorna för 1955, som samtliga har publicerats – har erhållits genom indirekta uppskattningar. Vidare må erinras om att siffrorna beträffande livsmedel endast anser den industriella produktionen.

Av den resolution, som antogs vid centralkommitténs nyss nämnda plenarmöte i juli 1955, framgår det att partiet alltjämt håller fast vid den gamla »generallinjen«, som ger prioritet åt den tunga industrins utveckling. I resolutionen säges det sålunda:

»Den tunga industrin måste alltjämt utvecklas snabbare än övriga grenar av näringslivet. Ju högre utvecklingsnivån är för den tunga industrin i vårt land, vilken är bestämmande för det fortsatta framåtskridandet inom alla grenar av näringslivet, desto fullständigare skall vi kunna tillgodose sovjetfolkets ständigt växande behov, desto förr skall vi kunna åstadkomma ett överflöd av konsumtionsvaror och genomföra övergången från socialism till kommunism. För detta ändamål är det nödvändigt att ständigt stimulera det tekniska framåtskridandet inom näringslivet, att fullständigare utnyttja de existerande produktionsreserverna, att ständigt befrämja massornas skapande initiativ och att på denna grundval åstadkomma en kraftig ökning av arbetsproduktiviteten.«

I Bulganins rapport och den följande resolutionen påtalades åtskilliga brister i industriens arbete. Sålunda framhölls det att planerna uppfylldes

mycket ojämnt både i fråga om totalproduktion och varusortiment. År 1954 hade 36 procent av samtliga industriföretag icke uppfyllt sina produktionsplaner. Arbetsproduktiviteten inom industrin har under de senaste 4 åren ökats med 33 procent, men arbetsåtgången är ofta onödigt stor på grund av otillräcklig mekanisering och bristfällig arbetsorganisation. Stora svårigheter vållas av rörligheten på arbetsmarknaden. Inom industrin och byggnadsverksamheten hade åtskilligt över 4 miljoner arbetare bytt arbetsplats under år 1954. Bulganin angav som en av de viktigaste orsakerna till arbetskraftens stora rörlighet, att ledarna för ministerier och företag inte ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt de anställdas bostadsförsörjning.

Bulganin framhöll vidare att många industriföretag arbetade »orytmiskt«. Han gav exempel på företag där nära tre fjärdedelar av produktionsplanen för månaden uppfyllts under den sista tiodagarsperioden. Som den viktigaste orsaken till sådana företeelser angav han den bristande regelmässigheten i industrins materialförsörjning. Han framhöll att man i enlighet med instruktioner från partiets centralkommitté höll på att utarbeta förslag i syfte att åstadkomma en bättre ordning i detta avseende.

I centralkommitténs resolution uppdrogs riktlinjer för industrins fortsatta utveckling. Sålunda framhölls behovet av en snabb förbättring av produktionstekniken genom elektrifiering, mekanisering, automation, utnyttjande av atomenergi osv. I detta syfte rekommenderades en intensifierad teknisk forskningsverksamhet och ökade kontakter med den tekniska forskningen i utlandet. Man borde vidare sträva till en längre driven specialisering av produktionen och förbättrad samverkan mellan olika företag inom industrin. Lönesättningen borde revideras i syfte att öka arbetarnas intresse av höga produktionsresultat. Industrins förvaltning borde få vidgade befogenheter.

I resolutionen framhölls att industriproduktionen från 1940 till 1954 ökats till det fyrdubbla i Sovjetunionens östra områden, under det den för landet som helhet ökats 2.8 gånger. Som riktlinjer för den fortsatta utvecklingen i fråga om industrins lokalisering angavs »att förbättra den landsomfattande planeringen av produktivkrafternas fördelning i strikt överensstämmelse med partiets direktiv om en bättre geografisk fördelning av de industriella företagen, om industrins närmande till råvaru- och bränslekällor och konsumtionsområden, om en riktig specialisering och allmän utveckling av ekonomiska områden, om en snabbare utveckling av industrin i landets östra områden, om att begränsa den fortsatta koncentrationen av industriella företag i ett antal större städer.«

JORDBRUKET.

Under det andra världskriget led jordbruket stora förluster i fråga om boskapsbestånd och andra kapitaltillgångar. Återhämtningen efter kriget har varit ojämn och präglad av stora svårigheter, som under de senaste åren har föranlett en omläggning av den statliga jordbrukspolitiken.

Partisekreteraren N. S. Krushchev uppgav i ett tal i september 1953, att jordbrukets bruttoproduktion 1952 var 10 procent större än 1940. Han anförde vidare följande uppgifter om boskapsbeståndets utveckling.

	Hornboskap	Därav kor	Svin	Får och getter	Hästar
1916.....	58,4	28,8	23,0	96,3	38,2
1928.....	66,8	33,2	27,7	114,6	36,1
1941.....	54,5	27,8	27,5	91,6	21,0
1953.....	56,6	24,3	28,5	109,9	15,3

Av Krushchevs tal framgick även att kolchozerna efter kriget avsevärt ökat sitt boskapsbestånd, under det kolchozböndernas privata boskap reducerats.

Den nya jordbrukspolitik som inleddes på hösten 1953 tog bl. a. sikte på att stimulera såväl kolchozböndernas privata animalieproduktion och grönsaksodling som kolchozernas produktiva verksamhet. I detta syfte genomfördes skattelättnader, en kraftig höjning av de priser som betalas för leveranser av jordbruksprodukter till de statliga uppköpsorganen och en ökning av anslagen i statsbudgeten för jordbrukets utveckling.

Sedan 1954 har stora nyodlingar ägt rum, särskilt i Centralasien och Sibirien, i syfte att driva upp spannmålsproduktionen och i synnerhet odlingen av foderväxter. L. M. Kaganovitj uppgav i sitt tal den 7 november 1955, att den besådda arealen sedan 1950 hade ökats med 27 procent och att majsarealen hade mer än fyrdubblats sedan 1954.

Det är som tidigare framhållits vanskligt att på grundval av den officiella statistiken mera exakt bedöma produktionsutvecklingen inom olika grenar av jordbruket. I det följande har sammanställts vissa uppgifter och beräkningar, som är ägnade att belysa den senaste tidens utveckling.

Den sovjetryska statistiken över spannmålsproduktionen omfattar främst vete, råg, havre, majs, bovete, hirs, korn, ris och baljfrukter. H. Schwartz anför (a.a. s. 358) följande uppgifter om spannmålsproduktionens utveckling, vilka är hämtade ur eller beräknade med ledning av den officiella statistiken:

	Besådd areal milj. hektar	Skörd i ton per hektar	Totalskörd milj. ton
1913	94,4	0,85	80,1
1928	92,2	0,79	73,3
1940	111,0	1,07	119,0
1945	85,3	0,78	66,5
1949	102,5	1,21	124,5
1950 (plan)	105,8	1,20	127,0
1950 (fakt.)	102,5	1,21	124,5
1951	.	.	121,3
1952	99,1(?)	1,31	130,0
1953	107,2	1,11	129,0
1955 (plan)	.	.	174,3–186,8

Schwartz framhåller att siffrorna måste tolkas med försiktighet med hänsyn till de territoriella förändringarna och de skiftande beräkningsmetoderna.

I Förenta Nationernas »Economic Survey of Europe in 1954« anföres följande siffror beträffande boskapsbeståndet.

	1.1. 1953	1.10. 1953	1.10. 1954 (plan)	1.10. 1954 (fakt.)
Hornboskap	56,6	63,0	65,9	64,9
Därav kor	24,3	26,0	29,2	27,5
Svin	28,5	47,6*	34,5*	51,0*
Får	109,9	114,9	127,4	117,5
Getter		20,9	17,0	.
Hästar	15,3	16,2	.	.

* Det är osäkert om siffrorne är jämförbara.

Vid kommunistiska partiets centralkommittés plenarmöte i januari 1955 antogs en resolution som innehöll riktlinjer för jordbrukets utveckling fram till 1960. Enligt resolutionen borde spannmålsskörden år 1960 uppgå till ca 160 miljoner ton. Produktionen av viktigare animaliska livsmedel borde minst fördubblas.

BOSTADSFÖRSÖRJNINGEN

Under industrialiseringsprocessen på 1930-talet höll bostadsproduktionen i städerna ej jämna steg med befolkningstillväxten. År 1939 beräknades det att det i städer och stadsliknande samhällen med ett

sammanlagt invånarantal av 56 miljoner fanns ca 225 miljoner kvadratmeter »bostadsyta« (härmed avses ytan i egentliga bostadsrum, men ej i kök, badrum, korridorer o.d.), dvs. ca 4 kvadratmeter per invånare. En stor del av bostadsbeståndet förstördes under det andra världskriget. Efter kriget har bostadsbyggandet i städerna haft väsentligt större omfattning än före kriget. Under åren 1946–1954 färdigställdes genom ny- och ombyggnadsverksamhet i städer och stadsliknande samhällen bostäder med en yta av 214 milj. kvadratmeter (»Economic Survey of Europe in 1954«, s. 70). På den egentliga landsbygden uppfördes eller iståndsattes 1946–1950 2,7 miljoner bostadshus; i början av 1950-talet byggdes ca 400.000 hus om året och 1954 ca 470.000. När finansministern A. G. Zverev i december 1955 framlade förslaget till statsbudget för 1956, uppgav han att man under året hade färdigställt 35 milj. kvadratmeter bostadsyta »i städerna och på landsbygden« förutom 500.000 nya bostadshus på landsbygden »för kolchozbönderna och landsbygdens intelligentsia«. Det är osäkert om produktionssiffrorna för efterkrigsperioden är fullt jämförbara med de anförda uppgifterna om beståndet 1939.

LÖNER OCH PRISER.

Enligt »Stora Sovjetencyklopedin« hade arbetare och tjänstemän år 1940 en genomsnittlig löneinkomst på 4100 rubel om året. År 1946 genomfördes en generell höjning av löner under 900 rubel per månad i samband med en höjning av priserna på ransonerade varor.

Att döma av åtskilliga uttalanden under senare tid har de faktiska arbetsförtjänsterna – särskilt inom industrin – tenderat att överskrida de fastställda grundlönerna. Enligt läroboken »Politisk ekonomi« (Moskva 1954) var den genomsnittliga månadslönen för alla arbetare och tjänstemän år 1953 101% högre än 1940.

I december 1947 upphävdes ransoneringen av konsumtionsvaror, och ett enhetligt prissystem infördes för flertalet viktigare varor. Sedan dess har de statligt reglerade konsumtionsvarupriserna sänkts i flera repriser. Efter prissänkningen den 1 april 1954 uppgav Mikojan att prisnivån för konsumtionsvaror i genomsnitt sänkts med 56,7 procent från 1947. Under 1955 synes prissänkningar ha ägt rum endast för enstaka produkter, främst varaktiga konsumtionsartiklar såsom radio- och televisionsapparater, kylskåp o. d.

Harry Schwartz återger (a. a. s. 448 och 451) följande uppgifter om detaljhandelspriser i Moskva efter den 1 april 1954:

		Pris i rubel
Rågbröd	kg	1,03
Vetebröd, bästa sort	–	2,95
Oxkött (»beef«), bästa sort	–	14,19
Soppkött	–	7,90
Kalvlever	–	15,35
Fläskkotlett	–	21,12
Mjölk	liter	2,92
Potatis	kg	0,45
Smör, bästa sort	–	26,75
Bitsocker	–	9,09
Ägg	st	0,69
Strumpor, nylontyp	par	30,00
Damskor	–	200–468
Kamera, Leica-typ	st	2475–2790
Skidor (utan bindslen)	par	112,50
Fotogen	liter	0,66
Bensin	–	1,00
Tvättmaskiner	st	405
Dammsugare	–	405
Herrarmbandsur i guld	–	1039
Te	kg	7,38
Kaffe	–	36,11
Salt	–	0,49
Radiogrammofoner	st	450
Radioapparater, olika storlekar	–	191–765
Televisionsapparat (ca. 15×25 cm bildyta)	–	2250
Kylskåp (ca 200 liter)	–	2000
Små kylskåp (50 à 75 liter)	–	680
Billigaste grammofon	–	220
Herrkostym, god kvalitet	–	1650
Vinterrock, god kvalitet	–	1750–2340
Vårrock, god kvalitet	–	1112–2480

När man skall bedöma förhållandet mellan löner och levnadkostnader för löntagare i Sovjetunionen, bör man ta hänsyn till de speciella förhållandena i fråga om å ena sidan vissa sociala förmåner, å den andra sådana utgifter som direkta skatter, inbetalningar på statslån, hyror m. m.[1]).

UTRIKESHANDELN.

Under mellankrigstiden var Sovjetunionens ekonomiska politik starkt inriktad på självförsörjning, och dess utrikeshandel hade relativt liten omfattning. Efter det andra världskriget har utvecklingen på detta om-

[1]) Jfr. L. Björk: »Löner, priser och sociallagstiftning i Sovjetunionen«. Stochkolm 1952.

råde präglats å ena sidan av de spända relationerna mellan Sovjetunionen och västmakterna som starkt bidragit att begränsa öst-västhandelns omfattning, å andra sidan av en stark tendens till systematiskt utbyggande av de ekonomiska förbindelserna inom östblocket.

Det är icke möjligt att erhålla exakta uppgifter om storleken och sammansättningen av Sovjetunionens import och export. Förenta Nationernas ekonomiska Europakommission har emellertid gjort ett försök att uppskatta handelsomsättningens storlek och fördelning på ländergrupper med utgångspunkt från publicerad statistik (särskilt från länderna utanför östblocket) samt uttalanden om procentuella förändringar, procentuella andelar o. d. Beräkningarna, vilka med några undantag endast gör anspråk på att ange storleksordningen av olika belopp, har publicerats i »Economic Survey of Europe in 1954«, ur vilken följande tabell är hämtad.

Sovjetunionens handelsomsättning (import c. i. f.+export f. o. b.) i miljoner dollar med fördelning på ländergrupper.

	Alla länder i den östra gruppen	Västeuropa (inkl. Jugoslavien)	Transoceana länder	Alla länder
1937....	65	510	205	780
1948....	1250	545	705	2500
1953....	4100	640	460	5200
1954....	4700	645	405	5750

Till den »östra gruppen« räknas Östtyskland, Polen, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Kina (utom Formosa), Mongoliet, Nordkorea och Albanien.

Enligt Förenta Nationernas »Economic Bulletin for Europe«, augusti 1955, uppgick värdet av Sovjetunionens export till Västeuropa under åren 1952, 1953 och 1954 till resp. 383,2, 332,6 och 413,2 miljoner dollar.

Januar 1956.

TILLÆG OM DEN NYESTE UDVIKLING I SOVJETUNIONEN

Efter at foranstående artikel var skrevet, er der i »Economic Survey of Europe in 1955«, Geneva 1956, fremkommet en række oplysninger om den seneste tids økonomiske udvikling i Sovjetunionen, som her kort skal gengives til supplering af de i artiklen nævnte.

Ifølge officielle kilder var nationalindkomsten i 1955 68% højere end i 1950 mod 60% efter planen. Omregnet til indekstal med 1913=100 (jvf. tabellen for s. 125) bliver plantallet for 1955 1608,6, det faktiske tal 1688,6. Planoverskridelsen skyldes navnlig, at industriens produktion er vokset ca. 20% stærkere end påregnet, jvf. nedenstående tabel.

	1955			
	(1950 = 100)		(1913 = 100)	
	Plan	Faktisk	Plan	Faktisk
Nationalindkomst	160	168	1608.6	1688.6
Industriens bruttoproduktion	170	185	2514.3	2736.2
heraf produktionsmidler	180	191		
heraf forbrugsgoder	165	176		
Beskæftigelse i industrien	113	129		
Arbejdsproduktivitet i industrien	150	144		
Arbejdernes realløn	135	139		
Kollektivlandbrugeres realindkomst	140	150		

Man bemærker iøvrigt, at den ekstraordinære vækst i industriproduktionen alene er en følge af, at beskæftigelsen er øget mere end dobbelt så stærkt som påregnet, hvorimod produktivitetsforbedringen er blevet lidt mindre end forudsat i planen. Den omstændighed, at industrien har draget en så stor arbejdsstyrke til sig, må have bevirket en tilsvarende lavere tilgang til andre erhverv, særlig til landbruget, eventuelt endog bortvandring, idet der ikke er nogen arbejdsløshedsreserve. Der foreligger dog ingen konkrete oplysninger herom, så lidt som om de eventuelle virkninger på landbrugsproduktionens omfang.

Som det ses, har både den planlagte og den faktiske vækst været stærkest inden for produktionsmiddelindustrien. Forskellen i den faktiske vækst inden for de to hovedgrupper af industriproduktion falder så godt som udelukkende på 1955, hvor stigningen i forhold til året før androg henholdsvis 16% i produktionsmiddelindustri og 9% i konsumgodeindustri. I de forudgående fire år havde man under pres af forbrugerinteresser opgivet den hidtil førte politik, hvorefter produktionsmiddelfremstillin-

gen steg langt stærkere end produktionen af forbrugsgoder; men denne linie er med andre ord blevet genindført i 1955, (jvf. iøvrigt den sidste tabel i nærværende tillæg).

1955-produktionen af nogle af de vigtigste produkter fremgår af følgende tabel.

		1955	
		Plan	Faktisk
Kul	(mill. tons)	372	391
Råolie	(– –	70.0	70.7
Elektrisk kraft	(milld. kwh)	163	170
Stål	(mill. tons)	44	45
Mineralsk gødning	(– –)	9.6	9.6
Cement	(– –)	22.7	22.4
Tømmer	(mill. m^3)	253	197
Papir	(1000 tons)	1740	1860
Bomuldstøj	(milld. m)	6.27	5.90
Uldtøj	(–)	0.271	0.251
Lædersko	(mill. par)	318	299
Margarine	(1000 tons)	450	364
Smør	(– –)	560	436
Kød	(– –)	2550	2220
Sukker	(– –)	4800	3420

Det fremgår også af denne tabel, at produktionsmiddelfremstillingen i 1955 har fået en fortrinsstilling, idet produktionen inden for denne gruppe på de fleste områder har overskredet det planlagte niveau, hvorimod det modsatte gælder med hensyn til forbrugsvarefremstillingen, for hvilken de anførte plantal refererer til de mål, der blev opstillet i oktober 1953, efter at en udvidelse af produktionen inden for dette område var blevet besluttet.

Også landbrugsproduktionen er vokset i løbet af de sidste år, bl. a. takket være bedre klimatiske forhold i de vigtigste kornproducerende områder. Nedenfor gengives nogle af de vigtigste tal for den vegetabilske produktion i de senere år; disse er opgjort på basis af faktisk indbjærget høst og kan derfor ikke sammenlignes med foranstående artikels oplysninger, jvf. bemærkningerne herom i sidste stykke af afsnittet »Produktionsstatistik«.

Hvad angår husdyrbestanden, kan det nævnes, at denne pr. 1. 10. 1955 omfattede 67.0 mill. stk. kvæg, hvoraf 29.2 mill. køer, 52,1 mill. svin og 124.9 mill. får og geder. Sammenholdt med de i artiklen nævnte tal, viser disse oplysninger på alle punkter en fremgang. Mælke- og uldproduktionen er i overensstemmelse med denne udvikling vokset med ca.

Mill. tons	1950	1953	1954	1955
Korn	100	101	105	129
Solsikkefrø	2.8	4.1	3.0	5.8
Sukkerroer	21.4	23.8	20.3	31.4
Bomuld	3.38	3.65	3.99	3.68
Hør	0.72	0.46	0.61	1.07

10% fra 1954 til 1955. Derimod har kødproduktionen stort set været uforandret, hvilket harmonerer godt med den ret kraftige forøgelse af besætningerne.

Endelig kan det nævnes, at reallønnen, der som foran anført angives at være steget med ca. 39% fra 1950 til 1955 i det sidste år kun har udvist en fremgang på 3%, jfr. nedenstående tabel.

Procentvis stigning i forhold til det foregående år.

	Gnst.lig realløn for arbejdere	Gnst.lig realindkomst for kollektiv-landbrugere	Industriens bruttoproduktion	
			af konsumgoder	af prod. midler
1950	15	19	(15)	(26)
1951	10	10	16	16
1952	7	8	11	11
1953	10	13	12	12
1954	5	4	13	13
1955	3	7	9	16

Tallene i parentes er beregnet på et andet grundlag end de øvrige.

Denne udvikling må ses i sammenhæng med det tidligere nævnte forhold, at konsumgodeproduktionen inden for industrien – efter i nogle år at være steget i samme forhold som produktionsmiddelfremstillingen – i 1955 påny er blevet henvist til en mere beskeden plads. Når landbrugernes realindkomst modsat arbejdernes i 1955 er vokset stærkere end året før, hænger dette sandsynligvis sammen med den bedre høst i 1955. Grunden til, at realindkomststigningen gennemgående ligger lavere end komsumgodeproduktionens forøgelse, er bl. a., at denne sidste også skal imødekomme de krav, der følger af befolkningstilvæksten, hvortil kommer, at landbrugsproduktionen i almindelighed stiger mindre end industriproduktionen; den særlig store forskel mellem realindkomststigning og tilvækst i konsumgodefremstilling i 1954 forklares formentlig også af dette forhold.

Red.